

A könyv szerkezete jól tükrözi, hogy a népi vallásosság megnyilvánulásainak sokfélesége, az alapformák és a hagyományképző történeti változások széles skálája nehezen foglalható rendszerbe. Az ilyen leírásokban jól bevált tagolás helyett (szent helyek, szent idők, szent cselekmények) a szerző egy újszerű, differenciáltabb csoportosítást követ. Mindenekelőtt a bevezető fejezetben a magyar vallási néprajz tudománytörténetének első, de eléggé elnagyolt áttekintését adja. Ezen belül kitér néhány terminológiai, módszertani kérdésre is, majd a külföldi és a hazai szakirodalomból vett néhány ide vonatkozó elképzelés szembeállításával kísérletet tesz a népi vallásosság körébe tartozó jelenségek körülhatárolására. Az ezt követő nyolc fejezet tartalmazza a választott faluban megtalálható vallásos jelenségek részletes leírását. Ezek sorrendben a következők: *Vallás és környezet: Vallásos alkalmak; A hétköznapi élet vallásossága; A szentségek és az emberi élet fordulójának vallásos vonatkozásai; Szentelmények; Vallásos képzetek; Az egyház a falu közösgében; A hitélet változása a felszabadulás után.*

Az egymást itt-ott átfedő fejezetek elején általában több utalás található az éppen tárgyalt témára vonatkozó európai és magyar szakirodalomra, s csak ezek után következik a komlósikai adatok felvonultatása. A szakirodalomra vonatkozó hivatkozások azonban megmaradnak az utalások szintjén, s elég kevésbé látszanak beépülni magukba a leírásokba. Másrészt a leírások is néha eléggé általános jellegűek; a konkrét példák helyettesítése elvont megállapításokkal kevésbé teszi érzékelhetővé a szóban forgó jelenségeket. Bár a szerző szándéka szerint csupán a jelen és az emlékezettel elérhető közelmúlt vallásosságát vizsgálja, nagyon hiányzik a kötetből a vallásos élet, a vallásgyakorlat — nyilván már csak írásos forrásokból rekonstruálható — történeti alakulásának háttér szerű megrajzolása. A könnyebb összehasonlítás kedvéért itt-ott nem ártott volna jelezni a sajátosan helyi megnyilvánulásokat, a görög katolikus vallásosság speciális vonásait sem.

BÁLINT Sándor halálával — aki egyébként ezt a kötetet is lektorálta — nyilvánvalóan új szakasz kezdődik a népi vallásosság kutatásában. Elérkezett a visszatekintésnek, a részletkutatások összegzésének, s ugyanakkor az új kérdések körültekintő fölvetésének, az új utak óvatossá kijelölésének az ideje. Ebbe a folyamatba illeszkedik BARTHA Elek könyve, amely máris figyelemre méltó továbblépést jelent, s jó mintául szolgál a falvak vallásos életének monografikus feltárásához.

Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez. Szerkesztette MEZEY László. Hungaria Sacra 1. Szent István Társulat. Budapest. 1980. 246 l., XIII színes és 66 fekete-fehér fénykép.

Tűskés Gábor

Új egyháztörténeti sorozatot indított útjára a budapesti Szent István Társulat. A sorozat a számos hasonló európai egyháztörténeti kiadvány közül az Italia Sacra című, évtizedes múltra visszatekintő olasz vállalkozást tekinti mintaképének, egyrészt mivel műfaja nem kötött: egyaránt helyet kapnak majd benne tanulmánykötetek, monográfiák, forrásközlések és forrásokozatok, másrészt mivel meg akarja őrizni a nyitottságot a múltat feltáró különböző tudományágak felé. Célja — mint az Előszóban olvassuk — „a magyar egyház történetének, mint a magyar történelem szerves részének tényszerű feltárása, megismertetése, egy majdani nagy összefoglalás előkészítése érdekében”.

A beköszöntőnek szánt kötet tizenegy rövidebb-hosszabb tanulmányt tartalmaz a Szent László király alakja és kora körül folyó kutatások újabb eredményeiből. MEZEY Lászlót, a kötet összeállítóját az a felismerés vezette, hogy a kérdéskör minél teljesebb megragadásához interdiszciplináris tájékozódásra, műhelymunkára van szükség. Az egyes szakemberek — a történész, a filológus, a művészettörténész, a néprajzkutató és a liturgia-történész — a szomszédos területek feltérképezésével, az eddig jórészt különállóan kezelt kutatási ágak széles látókörű összekapcsolásával bizonyítják az ilyen munkamódszer gyümölcsözőségét.

A kötet tanulmányai jól körülhatárolható csoportokba oszthatók. Mindjárt a kötet elején olvasható VARGYAS Lajos tanulmánya, aki a Szent László legenda szövege és képi ábrázolása közti eltérésekből kiindulva — jórészt korábbi kutatásainak összefoglalásaként — a legenda jeleneteivel összevethető keleti párhuzamok (képzőművészeti és hősepika-béli példák) alapján hofogalalás előtti nyomokat mutat ki a középkori Szent László-hagyományban. A pogány kori elemek továbbélése jól mutatja a pogány és keresztény világ lassú kibékülését, másrészt azt a tudatos egyházi hagyományátalakító munkát, amely az egyházi szempontból nem kívánatos elemeket is tartalmazó Szent László-tisztelet befolyásolásával megvalósította annak keresztény átértelmezését.

Szerves egységet képez a kötet három irodalomtörténeti-filológiai megközelítésű tanulmánya. MEZEY László a korai László-irodalomban követi nyomon a szent király egyik epitetonjának, az „athleta patriae”-nek a kialakulását. A széles filológiai alapvetésű dolgozat a klerikusok irodalmi műveltségének és alkotóképeségének elemzésével a László egyéniségét bemutató irodalmi szövegek forrásait s azok lehetséges európai párhuzamait vonultatja föl. Eközben kibontakozik előttünk az a folyamat, amelynek során a történeti László-kép a kor szemléletének és a legendaszervesítés törvényszerűségeinek megfelelően trópus lesz. MEZEY László behatol a legendában tükröződő történeti tudatba, s munkája nyomán magyar példán szemléltetve először látjuk a maga teljességében azt az átalakulást, amelyben a legenda toposzai kiragadják ugyan a szent alakját történetiségéből és a típushoz, a „tropologikusan felfogott irodalmi alakhoz” közelítik, de az így is történeti térben helyezkedik el, egy egész kort reprezentál. A tanulmány második része azt vizsgálja, hogy a legendából megismert László-kép milyen gondolati egységben jelenik meg a liturgikus költészetben. FODOR Adrienne tanulmánya a László-legendá továbbélését követi nyomon a XV—XVI. századi magyarországi breviáriumokban, s ezzel a forráskutatás figyelmét a legendavariánsokra irányítja. A szerző három különböző legendaváltozatot különít el, s feltárja azokat a szempontokat, amelyek szerint a különböző szerzetesrendi breviáriumok ugyanazt a legendaszöveget kivonatolták. Így például míg a bencés breviáriumok a rendi szemléletnek megfelelően erőskezü lovagkirálynak ábrázolják Lászlót, addig a pálosok László életének misztikus vonásait (az imádkozó, böjtölő, önmagát sajnargató, extázisba eső királyt), a vele történt csodákat hangsúlyozzák. MADAS Edit az Erdy-kódex László-napi beszédének forrásait kutatva elsősorban TEMESVÁRI Pelbárt idevonatkozó sermo-ját elemzi, s a kettő összehasonlításából a két szerző egymástól eltérő szemléletmódjára, szerkesztési gyakorlatára, a beszédek idézetanyagából pedig a szerzők forrásismeretére, forráshasználata rá következtet.

A kötet két, szorosabb értelemben vett történelmi tárgyú tanulmánya a XI—XII. század jogi, egyházi jogi kérdéseire irányítja a figyelmet. KUMOROVITZ L. Bernát a zsidók és a keresztények által kötött adásvételnél használatos speciális szerződésformára, a cartula sigillata-ra vonatkozó — ma már nehezen hozzáférhető — korábbi kutatási eredményeit fogalmazta újra a kötet számára. GERICS József a kerlési csata istenítéleté nyilvánításának történetét vizsgálva fontos összefüggéseket világít meg a László-kori politikai, egyházi és jogi ideológia terén. A magyarországi eseményeket a szerző az európai történelem háttérére el állítja, s ennek során egyrészt elemzi a csatának mint istenítéletnek a helyét a kor gondolatvilágában, másrészt megmutatja, hogyan reagáltak az istenítélet-eszme nyomán támadt külföldi igényekre Szent László idejében itthon és külföldön egyaránt. Török József liturgiátörténeti tanulmánya László szenttéavatásától 1628-ig, az önálló római—magyar liturgia megszűnéséig kíséri figyelemmel Szent László liturgikus tiszteletének alakulását. A dolgozattól világossá válik, hogy — mivel László kortársaitól alig hallunk szentségére utaló megjegyzéseket — a legendairódalmon kívül elsősorban éppen a főként egyházi törekvésre bekövetkezett kanonizáció nyomán induló liturgikus tisztelet stabilizáló ereje volt az alapja Szent László népi kultuszának.

A kötet utolsó egységében négy művészettörténeti tanulmány a Szent Lászlóhoz különböző módon kapcsolható képzőművészeti ábrázolásokkal foglalkozik. LUKÁCS Zsuzsa a László-legendának a középkori magyar falképfestészetben található ábrázolásait elemzi, de a tanulmány adattárában a falképek helységei szerinti leírásán és térképre vetítésén kívül a legenda más műfajbéli (miniatúra, fametszet) megjelenését is részletesen felsorolja. A László-legendá az egyetlen olyan középkori falképciklus, melynek ikonográfiája csak áttételesen kapcsolódik az Európában elterjedt legendaábrázolásokhoz, ezért a szerző fő célja az ikonográfiai típusok alapján a bennük egymásra rétegzett hagyományok kiválasztása és együttes vizsgálata. A legenda és a falképciklusok László-képének végső összevetéséből kitétnik, hogy míg az irodalmi László-ábrázolás elsősorban Lászlónak, a szent királynak a bemutatására és ünneplésére törekszik, addig a népi emlékezet és a középkori művészet inkább a harcoss, a mindig győztes vezér alakját, László védő, védszent mivoltát hangsúlyozza. MAROSI Ernő a magyarországi művészettörténet számára eddig jórészt megfoghatatlan László-kori művészet jellemzésére vállalkozik néhány jelentősebb emlékecsoporthoz alapján. Kutatásainak egyik fő eredménye, addig az európai XII. századi művészet kialakulásának „forrásaiként fokozott mértékben jönnek számításba olyan közép-európai kapcsolatok, amelyek megalapozásához László politikájának, az életrajzai által is kiemelt külpolitikai tekintélyének nagy szerepe lehetett”. H. KOLBA Judit a középkori ötvösművészet alkotásain (érmek, ereklyetartó, kelyhek, monstrancia) vizsgálja László alakjának megjelenését, s arra a következtetésre jut, hogy a maguk területén ezek az emlékek is jelentős mértékben hozzájárultak — elsősorban a lovagkirály ábrázolá-

sával — a szent tiszteletének terjesztéséhez és ébrentartásához. A kötetzáró tanulmányban WEHLI Tünde II. Komnénosz János konstantinápolyi uralkodónak és a bizánci trónra kerülő Árpád-házi hercegének, Piroska-Eirénének — László király árvájának — ábrázolását elemzi a konstantinápolyi Hagia Sophia székesegyház fogadalmi mozaikképe alapján.

A középkori magyar egyháztörténet közismerten elmaradott kutatásának e kötet megjelenése után számolnia kell a felismeréssel, hogy az egyháztörténettel foglalkozók eddig jórészt az egyház külső fejlődésére figyeltek, s az egyházi szervezet kapcsolata a hívekkel, a vallásosság története, a megélt vallásosság vizsgálata szinte teljesen figyelmen kívül maradt. Ennek feltárása azonban talán már nem is annyira az egyháztörténeti irodalomra, mint inkább a vallási néprajzra tartozik. Éppen ezen a területen tartalmaz az eddigi László-kori szakirodalomhoz képest új és értékes következtetéseket a kötet, s ezzel számos tanulságot szolgáltat a középkori népi és hivatalos vallásosság majdan megírandó társadalomtörténetéhez.

Humanitas religiosa - Festschrift für Haralds BIEZAIS zu seinem 70. Geburtstag — dargebracht von Freunden und Kollegen. Almqvist & Wiksell. Uppsala, 1979. xii + 316 l.

Voigt Vilmos

A lett lutheránus teológus majd ötven évvel ezelőtt irodalmi művekkel jelentkezett, csakhamar vallástudományi munkákkal kezdett foglalkozni. 1939-ben készítette el disszertációját a vallásfilozófia témaköréből. A háború alatt is folytatta munkáit, 1945 óta pedig Svédországban publikált. Nézeiteit egy sokat idézett munka *Kristiänisms, nationälisms, humanisms* (Köbenhavn, 1953) foglalja össze a leginkább. Filozófiatörténeti, művelődéstörténeti és egyháztörténeti érdeklődése vezette a balti folklorisztika, pontosabban a balti vallástörténet területére. A forrásokat közlő kötetnyi tanulmánya (1954) óta vallástudományi doktori disszertációja (*Die Hauptgöttinnen der alten Letten*), lett mitológiai szótára, több monografikus feldolgozása jelent meg, sok-sok cikkét közölték lett és más orgánumok. Évekig ő volt a turkui svéd egyetem vallástudományi intézetének és könyvtárának (*Donnerska Institutet*) professzor rangú igazgatója, neki köszönhető, hogy a rendezvények anyaga (*Scripta Instituti Donneriani Aboensis*) mintaszerű formában és gyorsasággal megjelent. Hetvenedik születésnapján a skandináviai vallástudományi iskola egyik legkiválóbb tagjának kijáró tisztelettel köszöntötték kollégái és barátai ez ünnepi kiadvánnyal. A kötet végén olvasható BIEZAIS bibliográfiája (mintegy 400 tétel), mintegy 30 tanulmány pedig a vallástudomány témáival foglalkozik. Meglepő, hogy ezek közül kevés érint balti filológiai kérdéseket, inkább a vallási szimbólumok filológiai és történeti magyarázatait kísérlik meg. Így folytatásai a *Donner-intézetben* rendezett szimpoziumnak (1977.), amelynek anyagát éppen BIEZAIS adta ki *Religious Symbols and Their Functions* címmel. Pontosabban fogalmazva, a *Scripta X.* kötete hozta BIEZAIS vagy harminclapos alapvető tanulmányát a vallásos szimbólika alapkérdéseiről, ezt az ünnepi kiadvány nem közölte újra. Az ez után következő 14 cikk viszont az új kiadványban voltaképpen utánnyomat, és a különben emiatt kétszer (!) kiszedett 177. lap után jövő 12 újabb tanulmány (a 294. lapig) az eredeti anyag. Ebben a régi vallások több szemantikai problémája kerül tárgyalásra.

Végtére is azt mondhatjuk, szerencsés dolog volt, hogy BIEZAIS professzor a lett evangélikus egyház ctkai kérdései mellé a balti folklorisztikai vallástörténet, majd a skandináviai vallásfelméneológia egyik legjobb szakértőjévé lett. A még gazdagodó élet-pálya biztosan újabb összefoglalásokat is hoz még, amelyhez ez ünnepi kiadvány alkalmából is gratulálhatunk.

Davidson, H. R. Ellis (ed.): The Journey to the Other World. (Mistletoe Books No. 2.) Folklore Society, Brewer D. S. Ltd., Roman és Littlefield. Cambridge, 1975. II + 149 l.

Sámuel Nikolett

1971-ben az angol exeteri egyetemen, a történettudományi tanszék és a London Folklore Society rendezésében konferencián vitatták meg a „túlvilági utazás” témáját. Ezeket a sok irodalmi és folklór műfajban megjelenő történeteket különböző források